

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 128

ФЕНОМЕН БЕЗСМЕРТЯ У ФІЛОСОФІЇ

Баглик А.І.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Стаття присвячена феномену безсмертя у філософії. Автором висвітлено релігійно-філософські аспекти проблеми безсмертя людини. Прослідковано історіографію проблеми безсмертя. Здійснено системно філософський аналіз проблеми безсмертя людини. Осмислено феномен безсмертя в умовах сучасного суспільства.

Ключові слова: безсмертя, феномен, смерть, генна інженерія, кріобіологія.

Постановка проблеми. Перш ніж обговорювати питання про те, чи продовжуємо ми існувати після смерті, потрібно з'ясувати, в якому сенсі людина є тією ж особистістю, якою була вчора. Філософи вважали, що є певні субстанції – душа і тіло, і кожна з них безперервно існує із дня у день; що душа, будучи створеною, продовжує існувати у віки віків, у той час як тіло тимчасово перестає існувати внаслідок смерті, до тієї пори, поки не відбувається воскресіння.

Тому, якщо ми хочемо вірити, що людина живе після смерті, то ми повинні припустити, що пам'ять і звички, які утворюють її особистість, будуть відтворюватися в нових умовах. Ніхто не може довести, що цього не станеться. Але, як легко бачити, це дуже мало ймовірно. Наші спогади і звички зв'язані зі структурою мозку, майже так само, як зв'язана річка зі своїм руслом. Вода постійно змінюється, але річка продовжує текти у тому ж напрямку, тому що попередня течія утворила канал. Подібно до цього, попередні події утворили канал у мозку, і наші думки течуть по цьому руслу. У цьому причина пам'яті і звичок свідомості. Але мозок і його структура руйнуються зі смертю, і пам'ять, очевидно, теж повинна руйнуватися. Немає підстав вважати інакше – як не доводиться чекати збереження старого русла, після того як землетрус утворив на місці долини гору [2, с. 85-87].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існуючі дослідження проблеми безсмертя людини зосереджені головним чином на висвітленні її окремих аспектів, що зумовлене «одномірним» розумінням людини. Тому необхідно зупинитися на розкритті багатоаспектності проблеми безсмертя людини, та здійсненні її системного філософського аналізу.

Мета статті. Головною метою статті є здійснення системного філософського аналізу феномену безсмертя людини.

Виклад основного матеріалу. Майже в усі часи філософи та релігійні мислителі приділяли велику увагу проблемі безсмертя людини. Не раціональні елементи, а емоції породжують віру в загробне життя. Найважливішою з цих емоцій є страх перед смертю, який є інстинктивно і біологічно корисним. Якби ми всім серцем вірили в загробне життя, нас цілковито покинув б страх смерті. Наслідки виявилися б дивовижними і, можливо, більшість із нас шкодувала б за цим. Але наші

людські й передлюдські пращури билися з ворогами та нищили їх упродовж цілих геологічних епох, і мужність допомагала їм при цьому; отже в боротьбі за життя здатність подолати іноді природний страх перед смертю дає перевагу. Тваринам і дикунам для досягнення цієї мети досить інстинктивної забіякуватості, але на певному ступені, як це першими довели мусульмани, віра в рай набуває чималого воєнного значення і розвиває природну забіякуватість. Ми повинні визнати, що мілітаристи мають рацію, коли підтримують віру в безсмертя і слідкують за тим, щоб вона не стала надто глибокою та не породила байдужості до світських справ [6, с. 249].

Здавніх часів люди мріяли про безсмертя. Ці мрії знайшли своє відображення у багаточисельних міфах і переказах народів усього світу.

Про пошуки шляхів досягнення безсмертя оповідається в найстародавнішому епосі, з тих, що дійшли до нас. Глиняні таблички з оповідями про Гільгамеша датуються вченими приблизно 3-м тисячоліттям до нашої ери, до того ж на деяких з них маються позначки про те, що це копії більш давнього оригіналу.

Вже в шумерську епоху досягнення безсмертя зв'язувалося з набуттям вічної молодості. Продовжували мріяти про це і в епоху античності. Як на доказ, можна послатися на дуже характерний міф про богиню ранкової зорі Еос та її коханого Тифона Рожевоперста. Еос, богиня світанку, закохалася в прекрасного сина троянського царя Тифона. Щоб ніколи не розлучатися з коханим, вона упрохала олімпійських богів дарувати йому безсмертя. Підступні боги дали Тифону безсмертя, але не подарували вічної молодості. Тифон жив довго. Голова його ставала білою, тіло таяло і ссихалося, все рідше лунав його сміх. Молодість счезла, і любов Еос остигла. Одного разу зачинала Еос спальною і Тифона у ній. Знайшла собі інше ложе. А Тифон, ссохлий і зморщений, перетворився на цвіркуна і цвіркотить там і зараз.

Мудрий міф про Тифона стане лейтмотивом роздумів про пошуки безсмертя. «У нас весь час говорять про продовження життя, – писав відомий російський вчений Л. М. Гумільов, – а по суті вони займаються продовженням старості. А це не таке вже велике задоволення. Мабуть, краще так, як є: хай покоління змінюються і життя обновлюється...» [3, с. 213-215].

Тому у міфах більшості народів безсмертя було зв'язане з вічною молодістю. За віруваннями давніх китайців найбільш знаменитою країною безсмертних були п'ять священних гір. Гори ці плавали у Східному морі і підтримували їх п'ятнадцять черепах. На вершинах цих священних плаваючих гір височіли золоті палаци зі сходами з білого нефриту. В цих палацах жили безсмертні. Повсюди там росли дерева з нефриту і перлів, плоди яких були хороші на смак, і ті, хто їх їв, ставали безсмертними. На одному з цих островів, стверджувала оповідь, б'є джерело білого вина кольору нефриту. Хто вип'є цього вина, стане безсмертним. Коли люди на землі взнали, що недалеко в морі височать такі прекрасні й таємничі гори, у жителів яких зберігаються ліки, що дають безсмертя, багато хто захотів побувати там. Ця легенда врешті решт стала відома правителям і властителям, ті почали споряджати один за одним великі кораблі, постачали їх провіантом і посилали даосів в море до священних гір, прагнучи будь-що заволодіти найбільшим у світі скарбом – зіллям безсмертя [5, с. 279].

Найдавніші легенди багатьох народів згадували про «еліксир безсмертя», який споживали боги. В різних країнах його називали по-різному. Боги давніх греків споживали даруючу вічне життя амброзію, індійські боги – аміриту, боги іранців – хаому, боги Давнього Єгипту – воду безсмертя. Наслідуючи богів, люди теж пробували приготувати еліксир безсмертя. В багатьох старовинних книгах з'являлися рецепти приготування цього чарівного еліксиру. Так, у книзі Ге Хуна «Бао Пу-цзи» «Ліки безсмертя» – є багато рецептів приготування цього еліксиру. А чи вдавалося дійсно хоч кому-небудь відкрити таємницю еліксиру безсмертя? Очевидно, ні. Проте в історії час від часу з'являлися загадкові особистості, яким нібито вдалося увійти у двері безсмертя.

Однією з таких таємничих особистостей був філософ піфагорійської школи Аполлоній Тіанський, ровесник Ісуса Христа, який народився за три роки до нової ери. Аполлоній Тіанський відвідав багато країн античного світу, вивчав секрети жерців Індії та Вавилону, сучасники приписували йому багато чудес. Переживши 10 імператорів, у віці 70 років Аполлоній повернувся в Рим, де за наказом імператора Доміціана був відданий під суд за звинувачення у чорнокнижжі. Але сталося чудо: на очах у всіх Аполлоній зник з переповненої зали суду. Протягом багатьох років вважалося, що Аполлоній, зумівши приготувати еліксир безсмертя, продовжує переміщуватися серед людей.

Легенди приписують досягнення повного безсмертя ієрусалимському іудею Агасферу. Згідно релігійним переказам, Христос під час свого хрестного шляху на Голгофу у крайньому знесиленні прислонився до стіни будинку, який належав Агасферу. Але жорстокий іудей не дав ні миті перепочити Христу, який ніс важкий дерев'яний хрест, і прогнав його. Тоді Христос прирік Агасфера на вічні поневіряння, без надії коли-небудь досягти спокою або смерті. І ось то там, то тут, з віку в вік з'являється людина, яку багато хто ототожнював з особою безсмертного Агасфера. Італійський астролог Гвідо Бонатті у 1223 році зустрів його при іспанському дворі [8, с. 65-67].

Одне з дивних і фантастичних повідомлень про безсмертя зв'язане з ім'ям індійця Тапасвіджі, який прожив нібито 186 років (1770-1956). У віці 50 років він, будучи раджою в Патіалі, вирішив відправитися в Гімалаї. Після багатолітніх вправ Тапасвіджі навчився поринати в так званий стан «самадхі», коли життя повністю, здавалося, покидало тіло, і міг довго не приймати ні води, ні їжі.

Але все-таки слід визнати, що всі описані вище випадки досягнення будь-ким безсмертя відносяться швидше до легенд. Давайте встанемо на більш твердий ґрунт реальності й проаналізуємо, якими засобами в галузі досягнення практичного безсмертя володіє сучасна наука в даний момент. В наш час пошуки безсмертя йдуть у декількох діаметрально протилежних напрямках. Одне з них – пересадка головного мозку. Сьогодні вважається безумовно доведеним, що саме головний мозок є носієм індивідуальності людини, її мислення, сприйняття світу, пам'яті, усвідомлення себе як особистості [7, с. 123-125]. Тому теоретично вже зараз можна уявити людей, чий мозок, а значить і особистість будуть багато разів переходити з одного тіла в інше. Відкидаючи одне за другим непотрібні тіла, що зістарилися, людина буде переноситися із століття в століття, із тисячоліття в тисячоліття.

Другий шлях досягнення практичного безсмертя – це генна інженерія. Кожна клітина живої істоти зберігає у своєму ядрі всю генетичну інформацію, необхідну для нового організму. Декілька років тому вчені Оксфордського університету у Великобританії провели цікавий експеримент – з клітини епітелія жаби була вирошена нова жаба, точна копія першої. Тому теоретично найближчим часом стане можливим масове відтворення абсолютно ідентичних клонів, у тому числі й людини. Це значить, що, коли людині виповниться 80 чи 90 років, можна буде взяти у неї ядра клітин з будь-якого органу і, виростивши їх в клітинах, позбавлених ядра, отримати точну біологічну копію даної людини. Тобто можна буде повністю повторити самого себе, але з'явившись в якості новонародженого, і у певному сенсі забезпечити своє безсмертя, оскільки цю операцію можна було б повторювати необмежену кількість разів [1, с. 249].

Наступним і до того ж дуже перспективним напрямком пошуків безсмертя займається наука кріобіологія, яка вивчає життєдіяльність організму при дуже низьких температурах. Теоретиком і засновником кріонізації (заморожування) вважається американський професор фізики і математики Роберт Еттінджер, який видав у 60-і роки книгу «Відкриття безсмертя». «Коли будь-кого оголошують приреченим, або сучасна медицина не в змозі допомогти, – людина ще жива на 99 відсотків, – пише Р. Еттінджер, – Це ж факт, що багато хвороб, які колись вважалися смертельними, сьогодні виліковуються. Зберігаючи тіло в холоді, досить лише дочекатися, коли нові знання і технології допоможуть вам повернутися...».

Всередині 80-х років ХХ-го століття список бестселерів США очолила книга американського лікаря і психіатра Раймонда Моуді «Життя після життя».

Зачеплена Раймондом Моуді тема відразу ж знайшла ентузіастів. Доктор психології Кеннет Рінг спорядив цілу експедицію у клініки шта-

ту Коннектікут. Результати тринадцятимісячних досліджень показали: феномен існує і не зв'язаний з будь-якою патологією [4, с. 156].

На іншому кінці Сполучених Штатів молодий кардіолог доктор Сейбом, раціональна і педантична людина, прочитавши тези Моуді, вибухнув дошкульними глузуваннями і, щоб зовсім вже не залишити від них каменя на камені, провів систематичне анкетування серед персоналу реанімаційної служби у Флориді. Коли ж результати його досліджень повністю співпали з даними Моуді й Рінга, Сейбом вирішив присвятити своє життя вивченню цього феномена. Він навіть розробив десятиступеневу модель стану клінічної смерті, яка тепер носить його ім'я.

Отже, даний феномен існує і отримав спеціальну назву «феномен НДС» (near death experience – стан, близький до смерті) Організована навіть Міжнародна асоціація по вивченню феномену НДС.

Феномен НДС, здається, вивчений вже достатньо, і у кожному випадку йому завжди знаходиться якесь пояснення. Але одна річ до цього часу не вкладається ні в які схеми: відділення від тіла або декорпорація. Як відноситися до хворих, які після операції починають розповідати про те, що відбувалося у сусідній кімнаті? А сліпі, які безпомилково називають колір краватки у хірурга? Деякі реанімовані розповідають, що в перші хвилини вони не могли зрозуміти, що відбувалося. Знаходячись поза тілом, вони пробували спілкуватися з оточуючими, заговорювати з ними і з подивом переконувались, що ті їх не сприймають, не чують їх.

Опис подібного посмертного переживання є і в тибетській «Книзі мертвих». Померлий, говорить в ній, ніби зі сторони бачить своє тіло і близьких, які оплакують його. Він теж пробає покликати їх, заговорити з ними, але ніхто не чує його. Як і у випадках, про які розповіли реанімовані, він не зразу розуміє, що з ним відбулося [5, с. 192].

Найбільш складне завдання, яке встає перед читачем після ознайомлення з наведеними фактами – це їх оцінка. Більшість коментаторів книги Р. Моуді і статей його послідовників одноставно заявляють – ця книга відкриває нову сторінку в пізнанні людиною самої себе, вона доводить, що життя людини не припиняється зі смертю тіла, і, отже, зміцнює віру в існування загробного світу.

Можна далеко не у всьому погоджуватись з Р. Моуді і його однодумцями, але багатоманіт-

ність точок зору ніколи ще не приносила шкоди знанню і пошуку істини [1, с. 240].

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, можна зробити висновок про те, що ми все ще розглядаємо смерть як цілком відрубне, незалежне явище, якого треба боятися і уникати за всяку ціну. У нашому суспільстві страх смерті майже не зв'язаний з особистим досвідом. Ми відокремили себе від смерті, поклавши відповідальність за все, що з нею зв'язане, на дипломованих спеціалістів. Ми не хочемо мати зі смертю нічого спільного. Як ні одне суспільство у світі, ми спробували викреслити смерть із нашого життя, але нам поталанило лише створити світогляд, повний хиб і виразних сумнівів.

У проблеми безсмертя людини є два головні аспекти: науково-біологічний і філософсько-моральний. У біологічному сенсі цілком можливо рано чи пізно з прогресом науки досягти будь-яких практичних результатів по досягненню особистого безсмертя. Але чи потрібно нам витрачати сили і науковий потенціал для вирішення цих проблем?

На перший погляд це запитання може видатися парадоксальним, хоча нічого парадоксального у ньому нема. Давайте задумаємося, а чи готове людство до досягнення безсмертя?

Швидше всього безсмертя людей надзвичайно болюче і згубно вплине на життя суспільства. Прогрес полягає у зміні поколінь, кожне покоління привносить в суспільство щось нове. Досвід історії засвідчує, що прогрес науки завжди випереджав моральний розвиток людства. Не виключенням є і питання про безсмертя. Цілком можливо, що з біологічної точки зору загадку безсмертя вдасться розгадати вченим вже в найближчі століття. Але яким буде моральне обличчя покоління, якому доведеться подарувати безсмертя? Можливо, відразу зникнуть насильники, вбивці, злодії? Навряд. Думати інакше було б соціальною утопією. Так невже гідний безсмертя той, хто відібрав життя собі подібного? І чи не каламбуром звучить тоді поняття «пожиттєве ув'язнення»? Та страшніше усього – подарувати будь-кому право вирішувати, чи достойна дана людина жити вічно чи ні. Це неминуче призведе до зловживань груповим, класовим, партійним, національним, расовим підходом, а звідси лише один крок до того чи іншого різновиду фашизму. Отже, питання безсмертя – це пробний камінь, який може виявитися не під силу сучасному людству.

Список літератури:

1. Арцишевський Р. А. Філософська антропологія: Навчальний посібник. Частина друга. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волинь. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2010. – 457 с.
2. Вишев І. В. Проблема личного бессмертия / И. В. Вишев. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1990. – 246 с.
3. Рязанцев С. Танатология – наука о смерти. – СПб., 1994.
4. Рязанцев С. Философия смерти. – СПб., 1994. Франк С. Л. Смысл жизни // Смысл жизни: Антология. – М., 1994.
5. Тибетская книга мертвых; [пер. с англ. О. Т. Тумановой]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1998. – 327 с.
6. Філософія і життя, 1991/1 «Про любов до життя, про смерть, і протаємниці іншого буття» / Изд. «Знання».
7. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. XIX век. – М.: Республика, 1995. – 528 с.
8. Человек: Мыслители прошлого и настоящего о его жизни, смерти и бессмертии. От античности до Просвещения. – М.: Республика, 1994. – 498 с.

Баглык А.И.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ФЕНОМЕН БЕССМЕРТИЯ В ФИЛОСОФИИ

Аннотация

Статья посвящена феномену бессмертия в философии. Автором рассмотрены религиозно-философские аспекты проблемы бессмертия человека. Прослежено историографию проблемы бессмертия. Осуществлен системно философский анализ проблемы бессмертия человека. Осмысленно феномен бессмертия в условиях современного общества.

Ключевые слова: бессмертие, феномен, смерть, генная инженерия, криобиология.

Bahlyk A.I.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

THE PHENOMENON OF IMMORTALITY IN PHILOSOPHY

Summary

The article is devoted to the phenomenon of immortality in philosophy. The author highlights the religious and philosophical aspects of human immortality. It's followed historiography problems immortality. There are given the systematic philosophical analysis of the problem of human immortality. The researcher examined the phenomenon of immortality in today's society.

Keywords: immortality, the phenomenon, death, genetic engineering, cryobiology.